

„GYERE KI A HÓRA”

*Mike Tyson és a destruktív férfivágak**

Tony Jefferson

Bevezetés

A következőkben megpróbálok röviden áttekinteni egy híres fekete sportoló életét a férfiidentitás sajátos értelmezése szemszögéből. Két célom van: egyrészt az eddigi életrajzokhoz (Illingworth, 1992; Berger, 1990; Torres, 1989; Gutteridge és Giller, 1987) képest új szempontok szerint árnyalni a Tysonról kialakult képet, másrészt konkrét gyakorlati példán igazolni a férfiszubjektivitásról kialakított nézeteimet.

Mindehhez kiindulópontként az a megtévesztően egyszerű elképzelés szolgálhat, hogy az ember hajlamos együttműködni elnyomóival. Erre a gondolatra hivatkoznak néha azok a feministák is, akik tiltakoznak a nők áldozattá válásának determinisztikusabb magyarázatai ellen: hogy tehát azoknak a bántalmazott nőknek, akik nem menekülnek el otthonról, valami érzelmi érdekük fűződik ehhez (innen az „együttműködés” terminus), és nemcsak áldozatok, akik a félelem és a szegénység miatt kénytelenek maradni. Cikkemben ezt a fogalmat általánosabb értelemben használom, utalva arra, hogy vágyaink — amelyek meghatározzák azonosulásaink mintázatát, amelyek azután én-identitássá, más szóval szubjektivitássá állnak össze — gyakran önkárosítóak (innen az „elnyomó” terminus).¹ A nemi önazonosság elsajátításának eddigi magyarázatai csak a nemiszerep-modellek (passzív) internalizációjáról beszélnek. Hiányzik

* Az írás eredeti címe: „Tougher than the rest»: Mike Tyson and the destructive desires of masculinity”. In: Merlin Mac and Ghail (eds.): *Understanding Masculinities*. Open University Press, megjelenés alatt.

¹ Az én (self), identitás és szubjektivitás kifejezések különböző jelentéseinek hasznos áttekintését adja Holloway, 1989, 25. old. Cikkemben azonban felcserélhető fogalmakként használom a self-identitás és a szubjektivitás kifejezéseket.

belőlük a vágy szerepe, tehát nem ismernek el semmiféle saját aktivitást a szubjektum-pozíciók felvételében, így nem veszik észre mindazt a komplexitást, amelyet a vágy a maga zabolátlan természetével előidéz. Ahogy Tyson esetében látható lesz, életrajzában a vágy szerepének megértése ad kulcsot viselkedése önromboló elemeinek magyarázatához: ahhoz, hogy megérthessük, mi volt az ő saját szerepe saját bukásában, hogyan „játszott össze elnyomóival”.

Tekintve, hogy elméleti megközelítésemet már részletesen ismertettem sajtó alatt lévő tanulmányomban, itt csupán a lényegét foglalom össze, bizonyítások nélkül. A szocializációs elméleteknek azt az alapelvét kifogásolom, hogy kiindulópontként egységes, racionális szubjektumokat feltételeznek, akik egyszerűen internalizálják a nemüknek megfelelő, férfi- vagy női nemi szerepeket. Szerintem ennél jóval összetettebb megközelítésből kell kiindulnunk: e szubjektumok „sokszorososan megosztott személyiségek egy sokszorososan megosztott társadalomban” (Cohen, 1986, 52). Az egyént tisztázatlan és gyakran ellentmondásos vágyak vezérlik, olyan világban él, amelyet szövevényes és ellentmondásos hatalmi viszonyok igazgatnak, és amely versengő szemléletmódok szerint különféle-képpen értelmezhető. Az a véleményem, hogy a társadalmat különféle hatalmi viszonyok hatják át (osztály-, nemi, faji stb. viszonyok), hogy e viszonyok jelentése csak a rendelkezésre álló kontextusokon belül válik hozzáférhetővé, hogy a hatalmi viszonyok sokrétűsége számos különféle kontextushoz vezet, s ezek sokféle jelentést eredményeznek. Az egyén pedig aszerint azonosul bizonyos kontextusokkal — azaz alakítja ki identitását —, hogy hogyan kerülheti el a leginkább a sebezhetőség és a szorongás érzését. Ezek a törekvések vágyként nyilvánulnak meg. Ha ez az elmélet kódos is egyelőre, Tyson élettörténetén keresztül, gyakorlati alkalmazása közben remélhetőleg világosabbá válik majd.

Tyson élete: gettóból és javítóintézetből a csillogásba, majd vissza

Nehezíti a dolgomat, hogy Tyson életének „tényeit” legalább öt életrajz és számtalan cikk „tárja fel”. Nem feladatom további részleteket ismertetni, nem is kutattam utánuk; döntőbíró sem akarok lenni a különböző értelmezések között (amelyek egyébként a legfontosabb elemeikben nagyon is hasonlóak). Az alábbiakban ehelyett csak felidézem Tyson életének közismert alapmozzanatait; ez az életrajzi vázlat szolgál majd a későbbi elemzés nyersanyagául.²

² Tisztában vagyok vele, hogy az életrajzok hasonlóságának az a tendencia is oka lehet, hogy jól ismert történeteket ismételnék anélkül, hogy ellenőrizték volna őket, és ezzel inkább mítoszokat erősítenek, mint igazolnak bármit is. Ez a veszély nagyon is valódi olyasvalaki esetében, aki olyannyira tárgy a média figyelmének és agyonreklámozásának, mint Tyson. Kutatásaimnak ebben a fázisában mégis teljes egészében a létező beszámolókra hagyatkozom.

Tyson igazi gettógyerek volt. Anyja nevelte, aki látástól vakulásig dolgozott, így a kisfiú idejének nagy részét az utcán töltötte. Visszahúzódó és félénk gyerek volt, selypegő, lányos hangon beszélt, ezért kis tündérfiúcskának csúfolták, társai állandóan piszkálódta vele és kínozták.³ Egyszer azonban túl komollyá fajult a kegyetlenkedés: féltett galambjainak egyikét elkapták és megölték, mire ő visszavágott — és sikerrel. Jutalmul befogadták maguk közé azok, akik a gyengékre és védtelenekre vadásztak: durva verekedő és tolvaj lett belőle is, akinek egyenes út vezetett a javítóintézetbe. Tizenéves korára kemény bűnözővé vált. Egyszer az intézetbe látogatott Muhammad Ali, aki olyan mély benyomást tett rá, hogy elhatározta, megtanul boksolni. Kapott is rá engedélyt, azzal a feltétellel, hogy elkezd rendszeren tanulni, és jól viseli magát.

Káprázatosan fejlődött a bokszban: nagydarab volt és erős, amihez meglepő gyorsaság és mohó tanulásvágy is társult. Ráadásul volt egy sajátos ütése, amely később a védjegyévé is vált: elsöprő, knockoutoló egyenese. Nemcsak a ringben fejlődött szembeszökően, hanem azon kívül is, úgyhogy az örgedő bokszmenedzser, Cus D’Amato, aki annyit hallott róla, hogy elment megnézni a saját szemével, kivehette az intézetből, és elvihette magával híres catskilli boksziskolájába.

D’Amato volt az, aki Floyd Pattersont, az egykori fiatalkorú bűnözőt a valaha volt legfiatalabb nehézsúlyú bokszvilágbajnokká képezte, és szeretett volna még egyszer remekelni. Tysonban látta meg ennek az ígéretét. Tyson tehát egészen fiatal korától a legmagasabb bokszbajnoki címre trenírozta. Gyors sikereket ért el: tizenöt évesen elnyerte az országos ifjúsági bajnoki címet. Más teendőit viszont elhanyagolta: ugyanebben az évben kirúgták az iskolából. Tizenhét éves korára megvédte ifjúsági bajnoki címét, megnyerte az amerikai országos bajnokságot és az Országos Aranykesztyű Tornát. Tizennyolc évesen lett profi. Eddigre már félelmetes híre volt: mindenki tudta róla, hogy az ellenfelei gyakran inkább visszalépnek, semhogy megkockáztassák halálos kiütését. Tysonból legendás szörnyeteg lett: a leendő bajnok, akinek bokszolói képességei túlfejlettek, szociális készségei alulfejlettek — és ekként is kezelte mindenki.

Egyesek szerint Tyson profi pályafutásának kezdeti sikereiben közrejátszott az őt menedzselő, jó szimatú szakembergárda, akik gondosan kiválogatták számára az ellenfeleket. De azt azért senki sem vitatta, hogy félelmetesen tud ütni. Profiként az első évben tizenkilenc meccse volt. Mindet kiütéssel nyerte, tizenegyet még az első menetben. S még ekkor is csak tizenéves volt. Olyan rendkívüli-

³ Nem egyeznek a források Tyson termetét illetően életének ebben a szakaszában. Illingworth azt állítja, hogy „nagyobb volt, mint a vele egykorú gyerekek általában, de rendkívül passzív” (1992, 4); valószínűleg a hétéves Tysonról beszél. Heller viszont azt mondja, hogy „a korához képest kicsi volt”, és így „könnyű préda e nagyvárosi dzsungel ragadozóinak” (1989, 20), Tyson itt kilencévesnek tűnik.

li ereje volt, hogy nemcsak a nehézsúlyú világbajnoki cím várományosának tekintették — ez sokak szemében már csak idő kérdése volt —, hanem azon kevesek egyikének is, akik helyet kaphatnak az ökölvívósport örök panteonjában. Mert látott-e a világ ilyen kemény, ilyen kegyetlen harcost? Akármilyen is a válasz, Tyson Vas Mike-ként kezdték emlegetni. S a világbajnoki cím is hamar eljött, bár Cus D'Amatónak már későn: ő meghalt, mielőtt álma valóra vált volna. Tyson ekkor még csak húszéves volt. Mindössze húsz hónap kellett mindehhez; ő volt minden idők legfiatalabb nehézsúlyú bajnoka, és mindenkinél rövidebb idő alatt ért el ideig. Emellett milliommossá is vált, s jó kilátásai voltak arra, hogy ő legyen a leggazdagabb ember a sportvilágban, vagy esetleg akár az első sportoló-milliárdos a történelemben.

Tyson szupersztár lett, aki minden vágyát kiélheti. Az ő vágyai csaknem kizárólag a nemiség körül forogtak, merthogy a társasági életet sehogyan sem tudta megszeretni. A bokszon kívül csak a nők érdekelték. Szexuális hőstettei, mint például csoportszex prostituáltakkal, fogdosásos, mutogatós és zaklatásos incidensei, meg hogy nőket üldözött, nem kis fejfájást okoztak menedzsereinek, akik a bajnok széles körű és jól eladható vonzerejének kiépítésén munkálkodtak. Ám pénzzel minden kínos ügyet el lehetett tussolni.

Megismerkedett az ambíciózus fiatal fekete színésznővel, Robin Givenssel, akit rövid udvarlás és együttjárás után feleségül vett. Kapcsolatuk nem tartott sokáig, a rövid és viharos házasságnak elkeseredett, nyilvános botrányok vetettek véget. Givens azzal vádolta Tysont, hogy erőszakos dühkitörései vannak. Házasságának felbomlása, és előtte nem sokkal a szeretett apafigura, D'Amato halála felborította ennek a még mindig nagyon fiatal, a hirtelen rászakadt gazdagsággal és népszerűséggel küszködő férfinak a lelki egyensúlyát. Egyre gyakrabban bújt ki a szigorú edzésrend alól, újra a régi útjait kezdte járni, és ez egyre több gondot okozott. Ragadozó szexuális szokásai miatt folyton kínos ügyekbe keveredett. Kisvártatva újabb megrázkódtatások érték Jim Jacobs halálával, aki menedzserei közül az apafigurát pótolta számára. Majd a birtoklásáért dúló harcból — ő volt a legjövendelmezőbb tőke a sportvilágban — Don King, a legendás fekete mágnás került ki győztesen, sikeresen használva ki etnikai előnyét. Tyson ringen kívüli agresszív viselkedésének már nagyobb volt a híre, mint a ringen belüli vadságának. A bokszvilágban sokan jósolták, hogy saját magát fogja a romlásba taszítani. Így is lett, méghozzá kettős értelemben is: első vereségével, amely profiként érte, mindjárt el is veszítette nehézsúlyú bajnoki címét, mert nem készült fel egy olyan meccsre, amelyet könnyedén megnyerhetett volna; a rá következő időszakban azután, mikor Tyson egyszer ismét provokálóan viselkedett, történt az az incidens, amely miatt bíróság elé került, és számos vádpontban, köztük nemi erőszakban is bűnösnek találták.

Helyzetek, kontextusok, státus, kulcsmozzanatok: Tyson életének egy olvasata

Feltételezve, hogy a fentiek Tyson életének hű leírását adják, azzal együtt, hogy bizonyos mozzanatokat felfújhatott a szenzációéhes sajtó is olyannyira, hogy végül csakis az állandó ismételtetés révén váltak tényné, szeretném most életének egy sajátos olvasatát nyújtani, négy lépcsőben. Az elsőben egyszerűen azonosítom élete alaphelyzeteit, a másodikban a lehetséges kontextusokat, amelyek révén az egyes helyzetek jelentést nyerhetnek. A harmadik lépcsőben meghatározom Tyson helyzetét a különböző kontextusokon belül, a negyedik pedig egy olyan pszichodinamikai olvasat, amely kritikus mozzanatok sorozatán végigtekintve mutatja meg, hogy miért foglalja el Tyson épp azokat a pozíciókat, amelyeket elfoglal. Ezek a kritikus mozzanatok a kontextus bizonyos pozícióival való azonosulás pillanatai, azokkal a pozíciókkal, amelyek együttesen biztosítják self-identitását. Az eredmény remélhetőleg nemcsak Tysonnak a férfiassághoz való viszonyát világítja meg, hanem általános értelmezésmódot kínál a férfi-identitás kialakulásához.

(1) *Az alaphelyzetek.* Ezek egyszerűen Tyson életének azon színterei, amelyek a legmarkánsabban alakítják identitását. A fenti életrajz alapján a következőket sorolom ide: gettó/javítóintézet, sport, szupersztárság és nők/szexualitás.

(2) *Az alaphelyzetek dekonstrukciója kontextusok szerint.* Szeretném a fent felsorolt helyzetek értelmezésére szolgáló kontextusok közül a legfontosabbakat körüljárni. Az áttekintés nem törekszik teljességre, csak felveti a fontosabbakat.

Gettó/javítóintézet

A gettó és a javítóintézet két külön alaphelyzetnek tűnhet, mégis együtt tárgyalom őket, mivel a kontextusok, amelyekben az egyik és a másik is elnyeri értelmét, azonosak. Ez a két jelenség között fennálló szoros asszociációs kapcsolat miatt lehetséges. Amiatt, hogy gettó, bűnözés és javítóintézet gyakran egybeesnek. Ez a sűrítés a gettóból származó fiatal férfiak számára gyakran a tapasztalat szintjén is létezik. A gettó/javítóintézet értelmezésére szolgáló leghagyományosabb, legrégebb keletű és legkonzervatívabb magyarázatmódot „jó/gonosz” kontextusnak fogom nevezni. Ez szigorúan véve egyáltalán nem a gettóhoz és a javítóintézethez szánt magyarázatmód, hanem a világhoz általában. Eszerint a világ természetből jó és természetből gonosz emberekből áll; de semmi felvilágosítással nem szolgál arról, hogy a gettóban/javítóintézetben miért vannak látható többségben a rossz emberek, akik a gonoszság ösvényét választják az erény ösvénye helyett. Vallásos gyökerei nyilvánvalóak, de valamit merít abból is,

ahogyan a humanizmus látta az egyént: egységesnek, racionálisnak, önzőnek. Akármelyiket vesszük is, e messzeható, széles körűen alkalmazott, metafizikus, hétköznapi kontextus mindenképpen tudomány előtti magyarázatok öröksége.

A tizenkilencedik századi pozitivistá természettudományos forradalom kezdte a saját hasznát kereső, sorsát megválasztó egyén képzetét azzal az állítással, hogy a viselkedést olyasmi határozza meg — például az öröklött tulajdonságok és a külső körülmények —, ami kívül esik az ember fennhatóságán. Ennek az új felfogásnak a legtartósabb örökségét nevezhetjük „megfosztottság/megjavítás” értelmezési keretnek. Ez lényegében a társadalmi determinizmus sokféle változatának laikus összegzése. Ezek a szociális ökológiától a szubkultúra-elméletig terjedő változatok időnként befolyással voltak a kriminológiára is. Alapvetően liberális elmületről van szó: a gettólakók megfosztott, deprivált polgárok, ez érthetővé, sőt megbocsáthatóvá teszi, ha bűnözővé válnak. A javítóintézet nem büntetni, hanem, mint a neve is mutatja, javítani akar, részben azért, hogy megadja a vétkesnek mindazt, amitől, úgymond, meg volt fosztva, például a szeretetet és a fegyelmet. Ezt az alapvetően jó szándékú kontextust tönkreteszi a jóindulat lekezelő volta. Újabban az ilyesfajta jóakaratot a hatalomgyakorlás finomabb, rejtettebb formájaként szokták értelmezni. Akikre az efféle bánásmód irányul, azok valószínűleg mindig is így látták.

Ezzel elérkezünk a harmadik értelmezési kerethez, amelyet „keményfiú”-kontextusnak nevezek. Nem túl valószínű, hogy azok a fiatalemberek, akik a két fenti kontextus elsődleges alanyai, magukat mint egyéneket akár gonoszként, akár megfosztottként fognák fel. Sokkal valószínűbb, hogy saját maguk számára a gettót a keménység fogalmaiban értelmezik. Ezen a fogalmon alapul az egyén túlélési képessége az utca világában, és helye a hierarchiában. A keménységgel számos tulajdonság függ össze, noha a fizikai konfliktusokban való részvétel és helytállás kétségtelenül alapvető. Bár ez a kontextus minden szegénynegyed fiatal férfilakóit csábítja — vagy fenyegeti —, azért vannak etnikai különbségek. Nem teljesen egyenértékű ugyan ezzel, de véleményem szerint viszonylag új kontextust alakít ki a hűvös távolságtartás (cool pose) fogalma — Majorsnél „a fekete túlélés büszke bélyege” (1989, 83) —, amely hasonló (bár nem azonos) jelentéseket kínál azoknak a fekete fiataloknak, akik fölényt akarnak kivíni a gettóban.

Sport

A sport is három alapkontextus szerint rekonstruálható. Az elsőt erőnlét- és örömértelmezésnek nevezem. Szigorúan véve ez két kontextust ölel fel: sport a jó kondícióért, illetve sport mint kellemes időtöltés. Tudjuk, mit jelent a sport a

felnőtt népesség túlnyomó többsége — az aerobicra járó kismama, az alkalmi teniszjátékos, a vasárnap délelőtti uszodalátogató — számára. Indítékaik keverednek: legtöbbjük a külsejével is törődni akar, és jól is szeretné érezni magát közben, bár persze az egészség megőrzésének reménye és a társas együttlét is motiváló tényező lehet. A sportnak ezt az általános, talán legfőbb jelentését próbálom megragadni az erőnlét- és örömkontextus gondolatával.

Más kontextus teremti meg a sportok egész sorának háttérét, a tornától a műkorcsolyán át a műúszásig, ahol a hangsúly főleg a kecses mozgáson és a forma szépségén van, jelezve, hogy ezek a sportok erősen kötődnek a tánc és ezáltal a művészet világához. Bár ezeket a sportokat kétségtelenül lehet testedzésként vagy szórakozásként is űzni, mindig fontos elemük marad a mozgás esztétikája, különben teljesen értelmetlenek: önellentmondás lenne nem tetszetősen tornázni. Így azt a kontextust, amely ezeknek a sportoknak keretet ad, nevezhetjük „mozgásköltészet” kontextusnak.

Ott van azután még a versenysportok jellegzetes kontextusa, amelyet „győzni akarás”-kontextusnak nevezhetünk. A modern olimpiákat eredetileg köztudottan a részvétel kontextusa hívta életre, de kevesen tagadnák, hogy az effajta idealizmus helyét már rég átvette a verseny, azaz a győzni akarás kontextusa. Megint csak hangsúlykérdésekről van szó: a magas szintű tornában nagyon is jelen van a versengés, a magas szintű futball pedig lehet tiszta mozgásköltészet mint látvány. De a győzelemhez az első esetben a szép mozdulatok tökéletességére kell törekedni, a másodikban viszont ugyanez luxus volna egy hideg, esős, szeles délelőttön a sáros cardiffi pályán. Noha a győzni akarás kontextusa a versenysportban a legjellemzőbb, természetesen nem korlátozódik ide: a legtöbb iskolai tornatanár (tapasztalataim szerint) jobban szeretné, ha csapata rosszul játszana és győzne, mint ha jól játszana és veszítene. Az efféle hozzáállás mögött is a „győzni akarás”-kontextus húzódik meg.

Szupersztárság

Úgy tűnik, három fő kontextus hatja át a szupersztárok világát. Az elsőt számomra Perry Como és Doris Day testesíti meg, ezért is nevezem ezt a „Jófiú és Jókislány” kontextusnak. Ezt a kontextust a közönség nagy része kedveli: azok, akik szeretnék hőseiket kimagaslóaknak, de ugyanakkor mégis normálisaknak látni, olyanoknak, akik rendkívüli képességekkel vannak megáldva, ámde mégis közülünk valók, sikeresek, ámde feddhetetlenek, akiket akár meg lehetne hívni uzsonnára is, vagy lemenni velük a sarki kocsmába sörözgetni. Természetesen ezt a kontextust szeretik a menedzserek is, akik a nyilvánosságnak prezentálják a szupersztárt, hiszen a felnőtteknek és gyerekeknek egyaránt eladható arculat jövedelmezőbb, mint az, amelynek korlátozottabb a vonzereje.

Ám a „rendesek” kimondott ellenszenvet ébreszthetnek az igen jövedelmező ifjúsági piacon, ahol a lázadóbb hősöket szeretik. Sok fiatal számára a szupersztár jelképezi a lehetőséget a normalitás béklyóinak lerázására, a konvenció korlátainak ledöntésére, és arra, hogy az ember szabadon ereszhesse a vágyait. Ezt a kontextust tekintélyrombolásnak nevezem. Ennek legjobb mai példája a szexuális képekkel folytonos játékot űző Madonna, aki ezzel botrányt is és jó üzletet is csinál egyszerre — ebből is látszik, hogy a kettő nem összeférhetetlen. De az androgén megnyilvánulásairól híres Prince és Bowie is rögtön eszünkbe juthat. Lényegében azonban az ilyen felforgatás nem megy túl egy biztonságos határon. Madonnából lehetett volna feminista bálvány, de ő nem engedi meg magának, hogy ne tökéletesen kicsinosított testtel jelenjen meg a közönség előtt; ura marad a rombolásnak, amit színpadra visz.

Más szupersztárok azonban túlzásba viszik a rombolást, és az átveszi az uralmat felettük. Nevezzük a szupersztár-életnek ezt a jelentését — „szex, drog, rock and roll”, „gyorsan élni és fiatalon meghalni”, „váltsd valóra az álmaidat” — mértéktelenség-kontextusnak. Áldozataival tele van a rock and roll története, mindjárt ott van maga King, bár egyesek kiszabadítják magukat e kontextusból, mielőtt végzetessé válna, és azután fitogtatják, hogy lenéztek a szakadék szélén, ahogy például Keith Richards is tőkét kovácsolt ebből. Akik a nyomorból hirtelen emelkedtek fel a minden képzeletet felülmúló gazdagságba, azok számára nagyon erős e kontextus vonzása — egyébként ez rejlik a szakállas régi kérdés mögött is, hogy „mit csinálnál, ha megnyernéd az ötöst a lottón?”.

Nők/szexualitás

Wendy Holloway *Szubjektivitás és módszer a pszichológiában* című könyvében a szexualitás három kontextusát tárgyalja. Az elsőnek, amelyet „az anglikán egyház házassági fogadalma” (Holloway, 1989, 55) alapján birok-lási/megtartási kontextusnak nevez, az a hagyományos keresztény elv a lényege, hogy „az ember tartós kapcsolaton belül éljen nemi életet” (uo.), hogy szíven lépjen a házasságba, és legyen monogám. Rámutat arra, hogy ez a kontextus elvileg nemtől független, de a gyakorlatban jobban köti a nőket. Sokkal szélesebb ugyanis a tartós kapcsolaton kívül szexuálisan aktív nőket sújtó diszkurzív szankciók köre — szajha, ringyó, szuka, kurva, riherongy stb. —, mint azoké, amelyekkel férfiakat lehet sújtani: ezért is panaszkodnak, természetesen, a nők a kettős szexuális erkölcsre.⁴

⁴ Létezik a férfiaknak egy csoportja, akiket patriarchális kenyérkeresőknek nevezek, akik erős családfenntartói identitással rendelkeznek, és akiket, úgy gondolom, egyenlően kötelez a birtoklási kontextus. Életüket még megfelelően dokumentálni kell.

A hatvanas években új, megengedő kontextus született. A szexet nem a szaporodás és a házasság tartozékának tekintették többé, hanem saját jogán élvezhető, természetes örömforrásnak. Milan Kundera híres regényének (*A lét elviselhetetlen könnyűsége*) címéből vett fordulattal, a szexnek „nehéz súlya” volt a birtoklási kontextusban, megterhelve a szükséglet, a szeretet, a függés, az elkötelezettség stb. minden érzelmi rakományával, és ez átadta helyét a pusztán testi gyönyör vágyától vezérelt szabad szex „elviselhetetlen könnyűségének”. Úgy tűnt, hogy ez meghozza, a fiataloknak legalábbis, azt a fajta szexuális egyenlőséget, amelyet a birtoklási kontextus csak ígért; de, amint a feministák később nehezményezték, ez az úgynevezett szexuális egyenlőség a férfiak szempontjai szerint alakult. Nem a szexualitást magát ünnepelték, hanem a férfiszexualitást: a kettős normából egységes norma lett, de ez a norma a férfipromiszkuitás volt.

Ennek egyik oka a harmadik kontextus jelenléte lehet, amelyet Holloway „hím nemi ösztön kontextusnak” nevez. Ez a másik hagyományos értelmezés, „... amelynek központi tétele, hogy a férfiaknak biológiai szükségleteik okán kell hajszolniuk a (heteroszexuális) élvezetet” (Holloway, 1989, 54). Itt a kettős erkölcs igazolása: a férfiaknak egyszerűen jobban kell a szex. A megengedő kontextus a nőket is feljogosította, hogy szexuálisan önállóak legyenek, csakhogy — nem meglepő módon — az aktív szexualitás egyetlen akkor létező modelljének feltételei szerint jogosította fel őket erre. A szabadság így — a legjobb esetben is — csak a hím nemi ösztön kontextus demokratizálása volt, bárminemű módosítás nélkül.

Azt hiszem, van még egy értelmezés, amelyet Holloway nem tárgyal: nevezzük ezt „nagy kan” kontextusnak. Bizonyos szempontból tekinthető ez a hím nemi ösztön kontextus kiterjesztésének, túlfelzett változatának is. Véleményem szerint azonban a következő a különbség közöttük: ez utóbbi központi tétele nem az, hogy a férfiakat biológiai hajtóerő űzi, hogy (hetero)szexuális aktusokat hajtsanak fel, hanem az, hogy ha bizonyítani akarjuk, hogy igazi férfiak vagyunk, akkor állandóan le kell fektetnünk nőket — minél többet, annál jobb. Ha kizárólag a biológiai szükségletről volna szó, akkor ugyanaz a nő is megtenné. De a nagy kannak sok nőnél kell bizonyítania vonzerejét, folyamatosan. A feladat mindet „befűzni”, legfőképp azokat, akik „nehezen kaphatók”.

A fentiek hozzávetőlegesen felvázolnak néhány fontosabb kontextust, amelyek Tyson életének alaphelyzeteit értelmezik, ám hátravan még, hogy megértsük, miképpen helyezte el saját magát ő ezekhez képest. Egyben általánosabb megállapításokat is teszünk arról, hogyan implikálnak ezek a kontextusok hatalmi viszonyokat. A következő rész e két témáról szól.

Kontextusok, hatalmi viszonyok és Tyson helye e kontextusokban

Tekintsük át a kontextusokat a fenti sorrendben. Mint arra már a gettónak és a javítóintézetnek értelmet adó különféle kontextusok tárgyalásakor utaltam, az osztályhatalmi viszonyok nagyon is nyilvánvalóak itt. Azért lehet a gettókat züllött („jó/gonosz” kontextus) vagy elnyomott („megfosztottság/megjavítás” kontextus) helynek tekinteni, mert a hatalmon lévők folyamatosan fenn tudják tartani ezeket a képzeteket, képesek tartósan megbélyegezni, címkéket ragasztani, s ezek jogosságát a kriminológián belüli érvekkel igazolni. Így háttérbe szorítják azokat a képzeteket, amelyek szerint a gettó mint az egyenlőtlenség színtere jelenik meg, mint olyan hely, mely szűkölködik forrásokban és lehetőségekben, éppúgy, mint azt a réteget, amelynek a hangján ezek szólnak. De nemcsak az osztályviszonyok világosak itt, amint azt a harmadik értelmezési keret, a „keményfiú kontextus” tárgyalásakor már jeleztem. Ez a kontextus tanúsítja a nemek közti hatalmi viszonyok fontosságát is a szegénynegyedekben, minthogy szinte kizárólag a fiatal férfiakra érvényes. Kétségtelen, hogy e kontextus azért lehet olyan nagy hatással a gettóbéli fiatal férfiakra, mert ezeknek az embereknek nincs valós társadalmi hatalmuk, hiszen képzetlenek és munkanélküliek, s egy olyan kultúrában élnek, amely állandóan azt mondja nekik, hogy ők a patriarchális hatalom törvényes örökösei. A keménykedés lehet a szociálisan befolyásos férfi szerepének szárnalmas imitációja, de a hatásai, amelyeket a gyengébbek — gyakran a nők és a gyerekek — szenvednek el, éppen elég valóságosak, amint az Beatrix Campbell újságíró nő harcos könyvéből (1993) is kiviláglik. Ezzel el is érkeztünk Tysonhoz. Ha a társadalmi hatalomtól való megfosztottság növeli a „keményfiú” kontextus vonzerejét, akkor a faji egyenlőtlenség a fiatal fekete férfiak számára valószínűleg még vonzóbbá teszi ezt. De akármilyen is a helyzet, Tyson nyíltan behelyezkedett ebbe a kontextusba. Egyszer az utcai bűncselekményekben való részvételéről nyilatkozva azt mondta: „Nem mondhatom, hogy belerángattak... én akartam, hogy rángassanak bele. Tudtam, hogy nagyot fogok koppanni a végén, hogy baj és börtön lesz belőle — de azt akartam, hogy elfogadjanak. Úgyhogy megcsináltuk azokat a dolgokat.” (*KO Magazine*, 1986 35).⁵

A sport kontextusainak igen szembevető vonása, hogy mennyire nemhez kötöttek. Ez nyilvánvalóan igaz a „mozgásköltészet” kontextusra, amelynek feminin jelentéstartalma van, és a „győzni akarás” kontextusra, annak erősen férfias konnotációival. Bár a feminista felfogás betörésével a határok észrevehetően el-

⁵ Bár volt szó korábban a „hűvös távolságtartás” (cool pose) kontextusáról, semmi bizonyítékot nem találtam arra, hogy Tyson magáénak vallotta volna ezt. Minden bizonyíték egy kemény bűnöző-képpel való viszonylag töretlen azonosulás útját mutatja.

mosódtak, azért az örökség még mindig erősen kényszerítő. A szépség és finomság iránt érdeklődést mutató férfit automatikusan feminizálják, azaz homoszexualitással gyanúsítják, ahogy a férfi balett-táncosokat szokták. Annak a nőnek pedig, aki kemény versenysportokban akar indulni, le kell szerelnie az atyáskodó kérdezősködést, hogy vajon nem fog-e ez megártani az ő „törekenyebb” alkatának. Nem is olyan régen még — hivatalosan legalábbis — a nők „gyengeségük” miatt nem indulhattak a hosszútávfutó-versenyeken. Tehát a versenysportok háttérül szolgáló győzni akarás kontextus erősen maszkulin. De vajon vannak-e olyan versenysportok, amelyekbe jobban beleivódtak a győzni akarás kontextus diskurzív jellemzői, mint másokba, és így férfiasabbak a többinél? A csapatsportok, amelyekben keveredik az együttműködés (a csapattársakkal) és a versengés (az ellenféllel), egy nem annyira tisztán kompetitív kontextusba illeszkednek, mint az egyéni sportok, amelyekben csak a versengés kontextusa van jelen: egyszerűen nincsenek csapattársak, hogy „helyrehozzák egymás lazaságait” (Berger 1990, 79) sem magán a meccsen, sem a kontextus révén.

A bokszt olyan értelmezések övezik, amelyek az egyéni sportok közt már-már a saját külön birodalmába utalják: kizárólag férfivilág ez. Az egyik férfit a másik ellen uszítja, azzal az egyetlen céllal, hogy kiderüljön, ki tudja fizikailag uralni a másikat, legfőképpen azáltal, hogy érzéketlenül megveri a lehető legrövidebb idő alatt — így hát a bokszt tekinthető egyrészt a férfiaság végső próbájának, másrészt azon agresszív impulzusok elszabadítására való felhívásnak, amelyeket a magukat civilizáltaknak nevező társadalmak tiltanak. A bokszt-írók, mint Berger is, általában valamiféle végső erőpróbának tekintik:

„Minden világklasszis harcos önző. Az önközpontúság kötelező. Enélkül a harcos nem lehet eléggé hiteles, hogy megtegye, amit tennie kell: legyőzzön egy másik férfit erejének oly egyértelmű demonstrációjával, amelyet csak megenged ez a társadalom... Az ügy másik oldala az, hogy ha nem győz, akkor szembe kell néznie azzal, hogy alsóbbrendűként kiszolgáltatottá válik — a létező legbrutálisabb, legközvetlenebb és legkendőzetlenebb módon kiszolgáltatottá” (Berger, 1990, 49).

A bokszt ez teszi „sporton túli világgá”, ahogy ebben hívei és becsmérői is egyetértenek. Bergert megint csak az első kategóriában találjuk:

„Tysonnak sport az volt, amit az olyan rohángáló-ugráló bolondok, mint Magic Johnson és Michael Jordan és Larry Bird csinálnak. Amit ő csinált, az túl volt a sporton. Gladiátori küzdelem volt, és Tyson számára olyan törvényei voltak, amelyek előhívták a legsötétebb ösztönöket — az elnyomottak dühét. Olyan vonás volt ez, amelyet elfogadott, sőt üdvözölt magában és másokban... ő volt az irgalmat nem ismerő harcos” (Berger, 1990, 203).

De még a bokszolók között is különbségeket kell tennünk: egyesek számára a bokszt nagy komplexitású kéz/szem/láb-koordinációt igénylő manőverek bonyo-

lult sorozata (rögtön eszünkbe jut a Muhammad Ali-féle „lebegj, mint a pillangó, és szűrj, mint a méh”), mások pedig — a kemény öklű harcosok — azt a képességet tartják a legfőbbnek, hogy több fájdalmat okozzanak és viseljenek el, mint az ellenfelük. Tysont ugyan nem ejtették a fejére, de védjegye, ahogy jelentős teljesítményeiből kitűnik, mégis a meccs elején való gyilkos kiütés volt. Tyson minden jel szerint azzal az utóbbi felfogással azonosult, amely a bokszot büntetésre és rombolásra szóló jogosítványnak tekinti. „Ő volt a totális romboló. Nemcsak hogy kitanulta a felnőtt férfiak megverésének alfáját és ómegáját, de őseredeti szenvedéllyel és gyönyörrel tette a dolgát. Még 1986 februárjában, miután hat menetben megállította Jesse Fergusont és először jelent meg a helyi tévén, félmosollyal azt mondta az újságíróknak: »A negyedik menetben megláttam a rést ahhoz a felütéshez. Mindig az orruk hegyén próbálom elkapni őket, hogy bevágjam a csontot az agyukba.«” (Berger, 1990, 125).

Végül szólnunk kell arról, hogy a boksz olyan sport, ahol az osztály- és faji viszonyok nagyon hangsúlyosak: nézői lehetnek gazdag fehérek, de a szereplők mind a társadalom legszegényebb rétegeiből valók. Az olyan gettóbeli szegény fekete férfiak, mint Tyson, tökéletes gyógyírt kínált a társadalmi gyengeségre: azt a kilátást, hogy a leggazdagabb sportoló lehet belőle, ha bebizonyítja, hogy ő a legkeményebb. Nincs mit csodálkozni hát, hogy Tyson kikönyörögte, hogy Bobby Stewart bokszolni tanítsa abban az isten háta mögötti javítóintézetben.

Kevésbé világos, hogyan színezik egymást a hatalmi viszonyok és a szupersztárság kontextusai, de tehetünk néhány megfigyelést. Mindenekelőtt valószínűleg igaz, hogy a nemek közti viszonyokból adódóan férfiakról elfogadhatóbbnak számít, ha felforgatóan viselkednek és kilengéseket követnek el, mint nőktől. Valóban, a rockipar sokáig lényegében férfikaland volt, amelyet maszkulin fantáziák fűtöttek. A kétnemű ifjúsági kultuszok, mint például a punk feltűnése, és ismét csak a feminizmus általános hatása nyitott teret Madonna és a női zenekarok előtt, és tette lehetővé, hogy a kontextuson belül autentikus szubjektummá váljanak; de a nőiség továbbra is uralkodó normái miatt a lázadás a női szupersztárok számára — akiknek a pozíciója természetesen minden szempontból gyengébb — nehezebben vállalható út. A mértéktelenség képze, az, hogy valaki a dolgokat a végső határig, sőt azon túlra is elviszi, majdhogynem azonos azokkal a tulajdonságokkal, amelyeket általánosságban férfias értékeknek szokás tekinteni: a kockázatvállalással, vagy a végső értékek értékével, tudniillik a transzcendenciával (Cameron és Frazer, 1987; Morgan, 1989). Másodszor, mint korábban felvettem, a mértéktelenség-kontextusnak különös vonzereje lehet azok számára, akik a nélkülözésből indultak. Természetesen a szórakoztatóiparból elég példát lehet erre hozni. Ami a faji hovatartozást illeti, úgy tűnik, hogy a fekete szupersztárok számára mindkét irány bírhat vonzeróval: az is, hogy jófiúként útlevelül használják a szupersztárságot ahhoz, hogy az

uralkodó fehér kultúra befogadja őket (a bokszban Joe Louis lehetne a példa, akire azt szokták mondani, hogy „becsületére válik a fajtájának” [Astor 1974]); és az ellenkező irányba is törekedhetnek, hogy szétrombolva a tekintélyeket „gőgös” feketék legyenek, vagy mértéktelenek, hivalkodva mértéktelen gazdagságukkal, amilyen feketéknek nem szokott lenni; vagy mindkettőt tegyék egyszerre.

A bokszvilágban Jack Johnson, minden idők legelső fekete nehézsúlyú világbajnoka (akinek győzelmét faji zavargások követték Amerika számos városában) volt az archetipikus „mértéktelen tekintélyromboló”: „elvetemült nigger”, aki sorozatban vette feleségül a fehér nőket, amikor fekete férfiakat még jóval kevesebbért meglincseltek, és aki derűsen és nyilvánosan élvezte (fitogtatta) a gazdagságát (Gilmore, 1975). Az elvetemült nigger a tekintélyrombolás/mértéktelenség-kontextusok etnikai variánsa: sem egyik, sem másik, de mindkettőből merít. Ezt az uralkodó kultúra tagjai által sértésként használt kifejezést sok fiatal fekete férfi büszkén viseli. Noha Tyson nem egyszerűen majmolta Johnsont, és a mértéktelenség-kontextus sem csábíthatta az edzés támasztotta követelmények miatt, természetesen tisztában volt Johnson helyével a boksztörténelemben, mivel sokat nézett régi meccsfilmeket, és „elálmélkodott” Johnson „virtuskodásán” (Illingworth, 1992, 55); és amikor nem mérkőzésre edzett éppen, jócskán van rá bizonyíték, hogy szerette újonnan talált gazdagsága és státusa gyümölcszeit leszagatni. Tyson számára a dúskálás konkrétan nőket jelentett.

Korábban tárgyaltuk a szexualitás három kontextusát, és azt is, hogyan vonatkoznak ezek a nemekre. Ezt nem ismétlem itt meg, hacsak azért nem, hogy emlékeztessem az olvasót, hogy egyiküknek — a „hím nemi ösztön” kontextusnak — definíció szerint csak hímnemű alanya lehet, ami még inkább igaz annak „mértéktelen” variánsára, a „nagy kan” kontextusra. Ha ennek a „mértéktelenség” kontextussal való rokonságát tekintjük, nem meglepő, hogy a férfi szupersztárokat, noha semmiképpen nem csak őket, gyakran találjuk ennek rabságában, készséges rajongók mindig rendelkezésre álló csapatától körülvéve. A fekete férfiak szemében a „nagy kan” kontextus elég sokrétű jelentőséggel bír, hiszen a faji elnyomás egyik megnyilvánulásaként a feketeséget a testi, az érzelmi és a természeti fogalmaiban szokás definiálni („átengedve” nekik a sportot, a szórazoktatást és a szexualitást), annak érdekében, hogy az értelem és a civilizáció régiói felett a fehérek biztosíthassák monopóliumukat. Így a kontextus hátrányos, amennyiben a feketéket a természet és a test szférájába zárja be, de kedvező is, hiszen a nőknél aratott „siker” a férfiasság jelentős mércéje.

Akár fekete szuperkannak látta magát Tyson, akit a hím nemi ösztön kontextus „hajt”, akár egyszerűen tékozlásra jogosult szupersztárnak, az életrajzok tele vannak a szexuális étvágyáról és az ebből származó bajokról szóló történetekkel. Lehet, hogy a huszonnégy prostituálttal eltöltött csoportsexes este olyan

mi, amit minden fiatal férfi, akinek ablakon kidobni való pénze van, szeretne (Torres, 1989, 121); az is lehet, hogy szexuális zaklatási afférai, hogy például a nő parkolóért lefogta és csókot követelt tőle, olyan fiatal férfi cselekedetei, akinek grandiózus képzei vannak a hírességével járó jogokról (Heller, 1989, 165). Az is lehet, hogy bár nyilvánvaló élvezettel okozott fájdalmat a szexben, ez mindig közös megegyezésen alapult (Torres, 1989, 114), mégis, a Tyson szexualitásáról kirajzolódó kép mindent egybevetve az agresszíven gyakorolt férfivágyat mutatja meghatározónak. Egyenes út vezet innen az alkalmi partner megerőszakolásához, ahogy ez végül Tysonnal is történt.

A fentiekből, reményeim szerint, az tűnik ki, hogy Tyson valamennyi fontos kontextuson belül mindig az elérhető legférfiasabb pozíciót foglalja el: a gettóban „nehézfű”, a bokszingben az abszolút győzni akarás vezet, a ringen kívül mértéktelenül kihasználja szupersztár-helyzetét, kiváltképp a szexualitás terén, ahol a „nagy kan” kontextus van túlsúlyban. Olyan férfi portréja bontakozik ki előttünk — és ez keltette fel érdeklődésemet a téma iránt —, aki a kapható legkeményebb kontextussal azonosul életének minden porondján: olyasvalakinek a története ez, aki valóban keményebb bárki másnál. Ha Tyson eredeti társadalmi helyzetét tekintjük — szegény volt, fekete, a társadalmi felemelkedés vajmi kevés reményével —, ezek a kontextusválasztások nem is meglepőek, hiszen részben lehetőségeinek függvényei: a létező osztály-, faji és nemi hatalmi viszonyok hatásai, amint már fentebb jeleztem, gondoskodnak róla, hogy a szegény gettógyerekeknek egész közvetlenül kelljen szembesülniük a nehézfű-kontextussal (Tyson például választhatott, hogy ő terrorizál másokat, vagy őt terrorizálják), míg a védettebb kertvárosi környezetből származó fiúk nem szembesülnek ilyen éles választási kényszerrel (többféle kontextus áll rendelkezésükre). És hasonlóképpen, az ökölvívás egyike a kevés alternatívának, amit a gettó a kábítószerek, a bűnözés és a börtön helyett felkínál. De ez csak egy része a történetnek, mivel, ha csak ennyi volna, Tyson még mindig a csúcson lenne, és élvezné az ökölvívás története két legdühöttebb öklének gyümölcszeit, ahelyett, hogy ismét a börtönben senyedne, ott, ahol kezdte. Más szavakkal az az elképzelés, hogy választásaink a lehetőségekre vezethetők vissza, nem tudja megmagyarázni, hogy amikor a lehetőségek korlátlanok, mint a sikeres Tyson esetében, miért lép valaki (nemcsak ő) az önpusztítás és nem az önmegvalósítás útjára. Hogy visszatérjünk kiindulópontunkhoz, hogyan „játszunk össze elnyomóinkkal”? Ennek tökéletes megértéséhez a vágy szeszélyeinek is figyelmet kell szentelnünk. A zsurnalisztikus közhely szerint „kiveheted az embert a gettóból, de nem veheted ki a gettót az emberből”. Ezt használták közönségesen Tyson önromboló viselkedésének magyarázatára. Ez a magyarázat sok tekintetben nem kielégítő, nem utolsósorban azért nem, mert teljességgel nyitva hagyja annak kérdését,

hogy vajon miért is van ez így, mégis megvan az az erénye, hogy rámutat a viselkedésváltoztatás nehézségére. Ebben a tekintetben hasonlít a pszichoanalitikus elméletalkotás egyik alapvető belátására. A következő részben szeretném ennek az elméletnek a segítségével megmagyarázni annak a vágnak a természetét, amely Tyson a „kemény”, és végül önpusztító kontextusok választására készítette.

Szorongás, identifikáció és kritikus pillanatok: feltáró pszichodinamikus áttekintés Tyson választásairól

Ismét utalnom kell egy korábbi cikkre (Jefferson, sajtó alatt), ha részletesen és bizonyításokkal együtt szeretnék látni ezt a hangsúlyozottan társadalmi magyarázatot, amely pszichoanalitikus fogalmak, valamint a hatalom és a kontextus fogalmainak integrációjaként jött létre. Itt csak emlékeztetőt kínálhatok fel egyes pszichoanalitikus kulcsfogalmakról: a hasításról, a projekcióról, a szorongásról és a vágyról. A hasítás és a projekció fogalmait Melanie Klein munkájából merítettem (Mitchell, szerk., 1986). Ő ezeket korai elhárító mechanizmusoknak tekintette, amelyek még jóval az ödipális krízis kezdete előtt alakulnak ki, tehát mielőtt az elfojtás, a freudi elmélet lényegi elhárító mechanizmusa működésbe lépne. A hasítás lényegében azt jelenti, hogy az én megtagadja és lehasítja önmaga „rossz” részeit, vagy egy tárgyat (azaz személyt) oszt fel jó és rossz részekre, a projekció pedig egy objektet ruház fel az én elutasított, lehasított érzéseivel. Legegyszerűbb jelentése ennek az, hogy nehéz vagy fájdalmas érzéseinkkel úgy tudunk legkorábban megbirkózni, hogy kivetítjük őket valaki másra.

Klein azt gondolta, hogy a szorongás velünk született, az emberi természet megalapozó élet- és halálösztönök közötti állandó harc eredménye. Ebben a tekintetben követte a freudi ortodoxiát. De a szorongás társas terminusokban is konceptualizálható, ha az egyén azon érzéseit fogjuk fel szorongásnak, amelyek olyan társas szituációkban lépnek fel, ahol sebezhetőnek vagy kiszolgáltatottnak érzi magát, de ettől nem vész el a szorongás individuális jellege: a szorongáskeltő helyzetek az egyén sajátos élettörténetének függvényei. A szorongásnak ez a koncepciója vezet ahhoz a gondolathoz, hogy az ember a kontextust, amellyel azonosul, úgy választja ki, hogy megvédje magát az erőtlenség és a sebezhetőség érzéseitől, a szorongáskeltő kontextusok pedig hasítás és projekció tárgyává válnak. Ez azt jelenti, hogy az emberi identitást felépítő kontextusválasztások alapvető hajtóereje a szorongás. Ez válik a gyakorlatban a vágy alapjává is. Hadd tegyem most ezt az egészet kézzelfoghatóbbá, azon keresztül, hogy hogyan kezelte Tyson a szorongásait a „kritikus pillanatokban”.

A fiatal Tyson, aki félénk, szelíd és pösze volt, kis tündérfiúcskának csúfolták,

és kegyetlenül bántak vele a gyengeség e jeleiért. Az ilyen megfélemlítés nyilván szorongással töltötte el. Végül visszavágott, és csatlakozott a „ragadozókhöz”. Ez minden bizonnyal döntő pillanat volt. A kontextusok fogalmaiban ez lehetett a keményfiú-kontextussal való pozitív azonosulás pillanata, egy olyan pozícióval való azonosulásé, amelyet a kis tündérfiúcska biztos nagyon nehezen tudott magáévá tenni. Azt is feltételezhetjük, hogy egy ilyen azonosulás révén kevésbé érezte magát erőtlennek, sebezhetőnek. Felfogásom szerint ez motiválta a kontextusválasztást. De mi lett a kis tündérfiúcskával? Azt hiszem, sorsa a lehasítás lett, és az új áldozatokra projiciálódott, akiknek azután gyűlölet járt azon rossz, gyenge részek birtoklásáért (így tehát jogosan lettek áldozatok), amelyek már olyan fájdalmassá váltak Tysonnak, hogy képtelen volt önmagában megtartani őket. Ez a durvaság és a vele járó bűnözés Tyson a gettóból a javítóintézetbe, és — feltételezhetjük — új szorongások közé juttatta. De ahelyett, hogy a sajátjának fogadta volna el ezeket, a hasítás folytatódására következtethetünk, lévén, hogy egyre hírhedtebb visszaeső bűnöző lett belőle.

Aztán, már megrögzött bűnözőként, elhatározta, hogy bokszolni akar tanulni. A boksz egyik kontextusa, mint korábban láttuk, a „keményfiú”-kontextus, csak még erőteljesebb változatban: az a törekvés, hogy újra és újra bebizonyítsd, te vagy a legkeményebb. Nem te és a bandád, hanem egyedül te magad. Akár a szorongás tartós kordában tartásának vágya vezérelte ezt az azonosulást a boksszal, akár nem, annyi bizonyos, hogy ahhoz, hogy valaki bokszolóként sikeres legyen, meg kell tanulnia uralkodni a félelmen. Cus D’Amato az ifjú Tyson egyik legfontosabb feladatának látta, hogy ezt megtanulja. Megható feljegyzések szólnak arról, milyen fájdalmasan tanulta meg Tyson ezt a leckét (Illingworth, 1992, 44–45). Az ilyen tanulás kulcsa ismét csak a hasítás és a projekció: a te félelmed az ellenfeled félelmévé válik. Milyen helye marad a kis tündérfiúnak a totális rombolóban, a legyőzhetetlen Vas Mike-ban?

A fiatal Tyson bokszolóként egyre nagyobb elismerésnek örvendett, ám egyúttal újabb szorongásokkal kellett szembenéznie: egyrészt D’Amato boksziskolájába költözött Catskills túlnyomórészt fehér kertvárosába. Másrészt nem tudta, hogyan boldoguljon a lányokkal. A szorongást féken lehet tartani a ringen belül, ahol mindig új erőt ad a siker, de a ringen kívül ugyanaz az iskolázatlan fekete gyerekember maradt még mindig. Ha a fehér kertvárosi élet problémáját részben meg is oldotta az edzéssel töltött idő (bár a többi nyolc fiú D’Amato boksziskolájában valószínűleg mind fehér volt, Illingworth, 1992, 34), meg az időnkénti kiruccanások régi brownsville-i törzstanyáira, a szexualitás — tehát Tyson esetében a lányok — problémája nem volt elkerülhető. Amikor Tyson megosztotta a félelmeit Cussal, D’Amato azt mondta neki, hogy ha egyszer bajnok lesz, alig tudja majd levakarni magáról a lányokat. És igaza is lett, mert a siker birtokában Tyson soha nem szenvedett hiányt női társaságban, még ha néha vennie vagy rabolnia kellett is őket.

Meghitt szexuális viszonyba belépni erősen szorongáskeltő, főleg fiatal és éretlen embereknek. Hogy jó esélye legyen valakinek a sikerre, ahhoz éppen az kell, ami a szorongást okozza: kimutatni a sebezhetőséget. Ennek eredményeképp persze sokan, főleg fiatal férfiak, úgy bánnak el a szorongással, hogy voltaképpen tartózkodnak a viszonytól mint viszonytól. Jelentését a pusztá nemiségre redukálják. Intimitás- és függőségigényüket lehasítják és kivetítik a női partnerre, akiben mindez mint gyengeség megvetetté válik. Ők maguk csak nemi vágyaikat akarják kielégíteni vagy csábítói hírnevüket öregbíteni. Ahol ezek a tendenciák intézményesülnek, gazdag vagy híres férfiaknál például, akik tetszőleges mennyiségű nőt tudnak venni vagy vonzani, ott soha nem kerül sor arra, hogy konfrontálódni kelljen a gyengeségnek egy igazi szerelmi kapcsolat kiszolgáltatottságában ébredő érzésével. Lehet halogatni mindaddig, amíg a nőutánpótlás tart. Tyson esetében mégis eljött a pillanat, amikor intimebb és tartósabb viszonyra vágyott, Givensszel, azzal a nővel, akit el is vett. Semmi kétség, hogy a sebezhetőség, amit ebben a kapcsolatban érzett, szorongással töltötte el. Givens szerint megpróbálta elviselni, noha — amint ezen nem is lehet csodálkozni — semmi tehetsége nem volt hozzá (Berger, 1990, 236). Így hát végül az erőszakhoz folyamodott, amit értelmezhetünk akár az én (self) lehasított és kivetített részei elleni támadásként is.⁶

Semmi kétség, hogy házasságának csődje, és a menedzsercsapata felének halálát követő perlekedések nagyon megnehezítették az életét. Úgy tűnik, hogy erre a mértéktelenség-kontextussal való fokozottabb azonosulással reagált, amely kontextusban a nők mindig főszerepet játszottak. Más szavakkal, szorongását defenzíven kezelte. Ez tette ismét lehetővé, hogy eltávolítsa azt magától. Ez alatt a nem túl vidám időszak alatt történt, hogy Tysont törvény elé állították és bűnösnek találták nemi erőszak, személyes szabadság korlátozása és deviáns szexuális magatartás vádjában.

A fenti vázlat azt kísérte meg bemutatni, mi készítette Tysont a kritikus pillanatokban mindig arra, hogy a rendelkezésére álló legkeményebb kontextussal azonosuljon. Pontosan azért volt törvényszerű, hogy a választások e sorozata önpusztítóan bizonyuljon, mert arra épült, hogy Tyson éppen azt a részét — a kis tündérfiúcskát — rombolja le magában, folytonos hasítás és projekció révén, amely megmenthette volna. El kell ismernünk a sebezhetőséget önmagunkban.

⁶ Tyson és Givens viszonyának tényeit nehéz kibogozni: voltak, akik Givenst egy kiszámíthatatlan és brutális férfi áldozatának látták. Mások kevésbé tartották feddhetetlennek, inkább számító, manipulatív „aranyásónak” (Heller, 1989, 282–285). Mindkét változatra utalnak bizonyítékok, sőt továbbiakra is, amelyek az egész sajnálatos viszonyt, amelyet nagyon kusza indítékok bonyolítanak és szagatnak, minden oldalról áttekinthetlenné teszik. (Berger, 1990, 260–285, Illingworth, 1992, 271–294).

Ez az előfeltétele annak, hogy átérezzük egy másik ember sebezhetőségét. De akit szakszerűen kiképeztek arra, hogy legyűrje szorongásait, akit mesésen jutalmaztak mint totális rombolót és kíméletlenül reklámoztak mint legyőzhetetlen férfiszörnyet, annak a gyengeség beismerése folyvást egyre nehezebbé vált az élet bármely területén. Mindezek hatásaként elsorvadt empátiás készsége. Pedig bármi egyébnél inkább ez a képesség a szükséges ellenmérge annak az erőszakos szexualitásnak, amelynek végül bizonyítania kellett Vas Mike tragikusan valódi gyengeségét.

Nádasdy Nóra fordítása

IRODALOM

- ASTOR, G.** 1974. „...And a Credit to his Race”. *The Hard Life and Times of Joseph Louis Barrow, a.k.a. Joe Lewis*. New York, Saturday Review Press, E. P. Dutton and Co.
- BERGER, P.** 1990. *Blood Season*. London, Queen Anne Press.
- BROWNMILLER, S.** *Waverley Place*.
- CAMPBELL, B.** 1993. *Goliath: Britain's Dangerous Places*. London, Methuen.
- CAMERON, D.–FRAZER, E.** 1987. *The Lust to Kill. A Feminist Investigation of Sexual Murder*. Cambridge, Polity.
- COHEN, P.** 1986. *Rethinking the Youth Question*. Working Paper 3. London, Post 16 Education Centre and Youth and Policy.
- GILMORE, A. T.** 1975. *Bad Nigger! The National Impact of Jack Johnson*. Port Washington, NY, National University Publications Kennikat Press.
- GUTTERIDGE, R.–GILLER, N.** 1987. *Mike Tyson. For Whom the Bell Tolls*. London, Star.
- HELLER, P.** 1989. *Tyson. In and Out of the Ring*. London, Robson.
- HOLLOWAY, W.** 1989. *Subjectivity and Method in Psychology. Gender, Meaning and Science*. London, Sage.
- ILLINGWORTH, M.** 1992. *Mike Tyson. Money, Myth and Betrayal*. London, Grafton.
- JEFFERSON, T.** sajtó alatt. „Theorising Masculine Subjectivity”. In: Stanko, E.–Newburn, T. (eds): *Just Boys Doing Business? Men, Masculinity and Crime*. London, Routledge.
- KUNDERA, M.** 1994. *A lét elviselhetetlen könnyűsége*, Budapest, Európa.
- MAJORS, R.** 1989. „Cool Pose: The Proud Signature of Black Survival”. In: Kimmel, M. S.–Messner, M. A. (eds.): *Men's Lives*. New York, Macmillan, 83-87. old.
- MITCHELL, J.** (ed.) 1986. *The Selected Melanie Klein*. Harmondsworth, Penguin.
- MORGAN, R.** 1989 *The Demon Lover*. London, Methuen.
- TORRES, J.** 1989 *The Inside Story of Mike Tyson*. London, Star.